

RECENZIJOS

W. P. Schmid. *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*. Wiesbaden, 1963, 123 p.

Studija skirta vadinamųjų *ē*-veiksmažodžių, t. y. veiksmažodžių, turinčių baltų, slavų, germanų, lotynų kalbose infinityvą su balsiu *-ē-* prieš galūnę, bet labai įvairios darybos esamąją laiką, problemai. V. Šmidas dar kartą išskėlė šį ne kartą sprestą, sudėtingą ir painų klausimą, pateikdamas originalų jo sprendimą. Jis operuoja labai gausia baltų kalbų (ypač prūsų ir lietuvių) medžiaga, originaliai sprendžia ne vieną baltų kalbų veiksmažodžio, o taip pat prūsų kalbos fonetikos istorijos dalyką, panaudodamas gausią baltistinę literatūrą.

Be pratarinės, literatūros sąrašo ir žodžių rodyklės, studija susideda iš dešimties skyrių tokiomis pavadinimais: 1. Abelio Vilio Enchidiridionas kaip prūsų kalbos šaltinis (1–3 p.), 2. Lietuvių k. tipas *daraū, dariaū, darýti* prūsų kalboje (4–15 p.), 3. Prūsų kalbos veiksmažodžiai su *-īt* (16–32 p.), 4. Dėl s. indų ir baltų futuro, 5. Dėl lietuvių kalbos *ē*-veiksmažodžių kilmės (60–77 p.), 6. Baltų silpnojo šaknies laipsnio *ē*-veiksmažodžiai ir s. indų kalbos IV klasė (79–86 p.), 7. Baltų ir slavų silpnojo šaknies laipsnio *ē*-veiksmažodžiai (87–93), [8. *ē*-veiksmažodžių prezenso fleksija germanų kalbose (94–97 p.), 9. *ē*-veiksmažodžiai kitose tolesnėse indoeuropiečių kalbose (98–100 p.), 10. Baigiamosios pastabos (101–105 p.).

Trumpoje recenzijoje neįmanoma atskleisti autoriaus išradingumo, negalima iškelti viso to, ką nauja ji įneša į baltistikos ir indoeuropeistikos mokslą, todėl paliesime tik vieną kitą sprendžiamą studijoje klausimą.

Konstatavęs, kad net ir silpnojo šaknies laipsnio *ē*-veiksmažodžiai lietuvių kalboje gana produktyvūs, V. Šmidas išskiria tam tikrą jų grupę, kuri esanti paveldėta iš labai senų laikų ir esamajame laike turinti *i*-fleksiją (pasitaikanti *a*-fleksija čia esanti antrinė), plg. lie. *budžiū, budėti*, – *bundū, baudžiū*, s. sl. *bъždъ, bъděti* – *възбънати* – *блjudъ*, s. i., *budhyate* – *bundh-(?)* – *bodhati*; lie. *judėti*, s. i. *yudhyate*, lo. *iubēre*, lie. *miniū, minėti*, s. sl. *mъnjъ, mъněti*, s. i. *manyate*, av. *mainyeite*; *rūpi, rūpėti*, s. i. *rupyati* ir kt. (60–66 p.). Remdamasis šio tipo leksiniais atitikmenimis, V. Šmidas mano, kad baltų kalbų silpnojo šaknies laipsnio *ē*-veiksmažodžiai, turį *i*-fleksiją esamajame laike ir šio tipo slavų veiksmažodžiai, turį *i*-kamienę esamojo laiko fleksiją, atliepia s. indų kalbos IV klasės silpnojo laipsnio šaknies *-ya*-veiksmažodžius. Semantiniu ir funkciniu atžvilgiu tokia mintis yra visai pagrįsta, kadangi minėtieji s. indų kalbos veiksmažodžiai yra intranzityvūs, reiškia būseną, kurios turėtojas dažnai būva inaktyvus subjektas, ir, vadinas, savo reikšme gana artimi baltų ir slavų veiksmažodžiams, turintiems esamojo laiko fleksiją *-i-* ar *-ī-*. Bet sunkumų sudaro prezenso formų skirtingumas. Remdamasis s. indų kalbos *-ita-* dalyviais, kurie esą palyginti dažnokai sudaryti prie IV klasės veiksmažodžių su prezenso *-ya-* (plg. *kupita-* ir *kupyati*), V. Šmidas rekonstruoja s. indų kalbai atematinę su sufikso balsių kaita *-ya-* veiksmažodžių prezenso paradigmą (83 p.):

vns. 1 a. <i>*kup-ēi-mi</i>	dgs. 1 a. <i>*kup-ai-més</i>
2 a. <i>*kup-ēi-si</i>	2 a. <i>*kup-ai-té</i>
3 a. <i>*kup-ēi-ti</i>	3 a. <i>*kup-ai-énti,</i>

kurios sufikso balsių kaita galėtų būti pagrįsta hetitų kalbos vns. 3 a. *halzai* — dgs. 3 a. *halzijan-zi* „šaukia“. S. indų kalboje ši paradigma vėliau buvusi tematizuota. Leksiniais atitikmenimis V. Šmidas stengiasi įrodyti, kad ir germanų (gotų III klasės veiksmažodžiai) bei lotynų *ē*-veiksmažodžiai yra istoriškai susiję su minėtais baltų, slavų ir s. indų kalbų veiksmažodžiais. Remdamasis slavų kalbų *i*-prezenso paradigma (*slyšā, slyšiši, slyšīt* ir t.t.), o taip pat savo paties rekonstruotu prūsų kalbos veiksmažodžių *segge* — *seggīt* tipu (apie jį žr. žemiau), V. Šmidas baltų ir slavų kalbų nagrinėjamiems veiksmažodžiams rekonstruoja esamojo laiko paradigmą su vns. 1a. *-lo-*, 2 ir 3 a. *-ēi-* (dgs. 1 ir 2 a. formoms rekonstruoti baltų ir slavų k. neduodą medžiagos, dgs. 3 a. forma egzistuoja tik slavų kalbose), žr. 87–93 p. Baltų kalbose šios paradigmos išlyginimas, V. Šmido nuomone, ejęs dviem kryptimis: daugiskaitos *-i-* buvęs apibendrintas ir vienaskaitai (*turime* → *turi*) arba vienaskaitos *-ēi-* buvęs apibendrintas ir daugiskaitai (pastaruoju atveju turimas galvoje anksčiau minėtas prūsų kalbos veiksmažodžių tipas). Pasinaudodamas ankstesniais germanų kalbų III klasės silpnųjų veiksmažodžių fleksijos tyrinėjimais, V. Šmidas panašią *ē*-veiksmažodžių prezenso paradigmą rekonstruoja ir germanų kalboms (94–97 p.). Panašią *ē*-veiksmažodžių paradigmą galėjusios turėti lotynų bei keltų kalbos (98–100 p.), o gal net ir armėnų bei tocharų kalbos. Kadangi s. indų kalbai rekonstruota paradigma turi ištaisai *-ēi-* vienaskaitoje (ir *-ai-* daugiskaitoje), o germanų, baltų, slavų, lotynų ir keltų kalbos tikrai ar eventualiai turėjusios vienaskaitoje *-lo/-ēi-* tipą, tai pastarasis esąs ne pats seniausias indoeuropietiškas, o vėlesnis (todėl nesą atsitiktinis dalykas, kad pastarosios kalbos H. Krahės, remiantis upėvardžių tyrinėjimu, skiriamos kalbų grupei, pavadintai „Alt-europäisch“).

Baltistui ypač įdomus IV studijos skyrius, kur autorius, remdamasis sintaksiniu būsimąjo laiko formų vartojimu ir jo funkcijomis, o taip pat pasiskirstymu s. indų kalbos paminkluose („Rigvedoje“), pagrįstai įrodė, kad būsimasis laikas su formantu *-sya-* yra indų-iranėnų naujadaras. Po šios įtikinamos V. Šmido analizės vargu ar kas drįs asmenuojamose baltų kalbų būsimąjo laiko formose ieškoti sufikso *-sja-*, visai sutampančio su s. indų *-sya-*. S. indų kalbos sufiksas *-sja-*, V. Šmido nuomone, esąs susidaręs iš modalinio kamieno *s*, kurio atematinis asmenavimas esąs išlikęs dar s. indų kalboje, ir *-ya-*, esančio prezentinės kilmės ir tapataus ketvirtosios klasės prezenso sufiksui *-ya-*. Reikia pritarti V. Šmidui, manančiam, kad lietuvių kalbos tarmių atematinės daugiskaitos formos *duosme, duosma* ir t.t. nėra naujadarai, sudaryti 3 a. pagrindu. Autoriaus manymu, ir lietuvių kalbos būsimąjo laiko formų pagrindą sudaro atematinis *s* darinys, toks, koks jis pasirodo s. indų kalboje ir kurio pėdsakų esą lotynų ir keltų kalbose. Sena būsimąjo laiko forma čia laikoma ir forma su *-si-*, kuri savo darybiniu modeliu tapati s. indų *-sya-*, kadangi baltų kalbų *i*-kamieniai veiksmažodžiai esą kilę iš tos pačios paradigmos, kaip ir indų *-ya*-kamieniai (žr. aukščiau).

Rekonstruodamas aukščiau minėtą *ē*-veiksmažodžių es. laiko paradigmą su sufikso balsių kaita, V. Šmidas labai dažnai remiasi prūsų kalbos veiksmažodžių es. laiko *segge* — *seggēmai* tipu, kuris esąs vienintelis atstovas išnykusios baltų kalbose minėtos *ē*-veiksmažodžių paradigmos (žr. 85 p., 92 p. ir t., 102 p.). Šio tipo visai nesą išlikusio rytinėse baltų kalbose. Bet minėtojo tipo rekonstrukcija prūsų kalboje nėra tokia, kokia galima būtų tikėti, ji mažų mažiausia abejotina. Štai kaip atrodo *segge* — *seggēmai* esamojo laiko fleksija, rekonstruota V. Šmido:

- vns. 1 a. *segge* < **seggi* < **ségjā*
 2 a. *segge(i)* < **ségē-i*?
 3 a. *segge* < **seggē* < **ségēt. segēt*
 dgs. 1 a. *seggēmai* < **segējamai*
 2 a. *seggēti* < **segējatei* (25 p.)

Čia V. Šmidas atsisako jau tapusios visuotinė nuomonės, kad dgs. 1 a. *seggēmai* esąs naujadaras, sudarytas trečiojo asmens formos *seggē* pagrindu. Jo nuomone, *seggēmai* kilęs iš **segējamaī*, susiformavusio pagal *-ēja-* tipo modelį: *druwēmai* < **druwējamaī*. Vadinasi, denominatyvinių *-ēja-* veiksmazodžių fleksija paveikusi *seggīt* daugiskaitą, nors įtikinamų argumentų, kodėl ši fleksija darė įtaką visų pirma daugiskaitai, nepateikta. Netgi to priežastim laikant kirčio kaitą, neįmanoma paaiškinti **segējamaī* raidos į *seggēmai*, kadangi sufiksas *-ēja-* prūsų kalboje turėjo išlikti sveikas (99 išnašoje nurodytas *gewineis* < **gewineias* ir kt. šiuo atveju nėra argumentas, nes čia *a* išnykęs dėl žodžio galo dėsnių). Forma **segējamaī* (kaip ir **druwējamaī* ir jos fonetinė raida į *seggēmai* vargu ar gali būti argumentuota dar ir dėl to, kad Vilio Enchiridione neišsivaizduojamas išlikimas sveiko *-ē-* (žodžio viduryje jis turėjo virsti į *-i-*, sveikas išlikti galėjo tik žodžio gale¹). Tuo būdu daug pagrįstesnis yra tradicinis *seggēmai* interpretavimas kaip formos, sudarytos 3 a. formos *seggē* pagrindu, juoba kad toks darybos modelis buvo gana paplitęs prūsų kalboje, jis nesvetimas ir kitoms baltų kalboms, plg., pavyzdžiui, pr. dgs. 1 a. *enwackēmai* ar *enwackēimaī* ir 3 a. *enwackē* ar **enwackēi* < **enwakēja*, dgs. 1 a. *wirstmaī* ir 3 a. *wirst* ir t. t. Turint galvoje ypatingą 3 a. formos vaidmenį veiksmazodžio paradigmoje apskritai² ir ypač baltų kalbų veiksmazodžio paradigmoje, kur trečiajame asmenyje neutralizuojama skaičių opozicija, šio tipo naujadarai baltų kalbose visai suprantami (žr. dar ВЯ, Nr. 6, 1962, 96, kur pateikiama šio tipo naujadarų iš lietuvių kalbos tarmių). Taigi pripažįstant 3 a. formos *seggē* egzistenciją (jos neneigia ir V. Šmidas), formą *seggēmai* reikia interpretuoti kaip sudarytą 3 a. formos pagrindu.

V. Šmidas daugiausia remiasi 3 a. forma *segge* (6 ×) greta *seg(g)e* (2 ×). Jo nuomone, konsekventiškas rašymas *segge* (su dviem *g*) verčiau įžiūrėti čia specifinę formą, kilusią iš **sēggē* (akūtinis galo *-e* ir pirmojo skiemens kirtis); akūtinis žodžio galo *-e* Vilio dialekte esąs nekirčiuotame žodžio gale išlikęs kaip *-e*, o kirčiuotas virtęs į *ī* (20 p.). Bet konsekventiškas dviejų *g* rašymas formoje *segge* vargu ar gali rodyti pirmojo skiemens kirtį. Juk dažnas rašymas *seggīt* (ar *seggit*, *siggīt*) ir labai retai pasitaikęs *segīt* jokių būdu nerodo kirčio, esančio pirmajame skiemenyje³. Taigi formoje *segge* kirčiuotas galo *e* gali būti nepažymėtas (greta retesnio *seggē* ar *segē*); juk yra Vilio Enchiridione žodžių, niekada neturinčių kirčio ženklų (plg. *deiwan* 30 × ir nė vieno atvejo su kirčio ženklu). Statistinis formų grafinio vaizdo *segge* (6 ×) ir *seg(g)e* (2 ×), palyginti su *druwē* (3 ×) ir *druwe* (2 ×) ir kt., pasiskirstymas, kuriam tiek daug dėmesio skiria V. Šmidas (žr. 16 p. ir t.) greičiausiai yra grynas atsitiktinumas. Tiesą pasakius, prūsų kalbos akcentuacija, nepaisant žinomų tyrinėjimų ir pasiektų nepriekaištingų rezultatų, vis dėlto dar gana neaiški. Galimas daiktas, kad čia, kur trumpėjo nekirčiuotos galūnės, bent kai kuriose tarmėse galėjo egzistuoti skiemens kirtis (tuo gal galima būtų bent iš dalies paaiškinti kirčio ženklų nebuvimą kai kuriais atvejais); tiksliau pasakius, čia galėjo vykti kirčio atitraukimas iš galūnės ir prasidėti relevantinio žodžio kirčio nykimo procesas. Šiuo požiūriu prūsų kalbos kirčiavimas yra vertas patyrinti. Jeigu grafinis vaizdas *segge* ir *seg(g)e* iš tikrųjų atspindi vieną ir tą pačią gramatinę formą, tai prūsų kalboje ir apskritai baltų kalbose vargu ar galima rasti V. Šmido rekonstruojamojo *ē*-veiksmazodžių prezenso *īo/-ēī* su balsių kaita liekanų ar pėdsakų.

¹ Žr. J. Endzelin, rec. N. Van Wijk, *Altpreussische Studien*, „Slavia“, I, 1922–23, 611 t.

² Žr. E. Benveniste, *Structure des relations de personne dans le verbe*, BSL XLIII 1964, 1–12; *La nature des pronoms*, „For Roman Jakobson“, The Hague, 1956, 34–37.

³ Be to, plg. R. Trautmann, *Altpreussischen Sprachdenkmälern*, Göttingen, 1910, 197; J. Endzelins, Prūsų tekstu grafika, FBR XV 1935, 100t.

Įdomus yra V. Šmido bandymas tuos atvejus, kur prūsų kalboje įžiūrimas vns. 3 a. formos vartojimas kitų asmenų reikšme, išaiškinti fonetiškai, t. y. įrodyti, kad dėl fonetinės raidos prūsų kalboje sutapo vns. 1, 2 ir 3 a. formos. Autorius čia, originaliai interpretuodamas medžiagą, bando nustatyti kai kuriuos naujus prūsų k. fonetikos dėsningumus, pavyzdžiui, ide. *ō* žodžio gale, esą, virtęs į *a* (12 p.), prūsų k. *-ai* po gomurinių ir lūpinių (ir po *r*?) virtęs *-ui* ir toliau į *-u* (7 p. ir t.) ir kt. Pastaroji mintis labai įdomi, tik sunkiai įrodoma. Visų pirma, jeigu *-ai* jau ir virto nurodytu atveju į *-ui*, tai lieka neaišku, kodėl *-ui* turėjo virsti į *-u*, ypač turint galvoje pradinę papildomą *-ai* ir *-ui* distribuciją toje pačioje gramatinėje formoje (plg. *drūktai*, bet *laimisku*, *-ui* po lūpinių ir gomurinių, *-ai* po visų kitų priebalsių). Rėmimasis lietuvių kalbos tarmių naudininko *-ui* > *-u* raida čia vargu ar galimas, kadangi, visų pirma, lietuvių kalbos *-ui* pozicija visai skiriasi nuo minėtos pozicijos prūsų kalboje, o, antra, liet. *-ui* > *-u* ne dėl fonetinės raidos, o dėl kitų priežasčių (plg. tų pačių lietuvių k. tarmių vns. viet. *tuŗgui* (< *turguje*) su *-ui*). Taigi prūsų *-u* V. Šmido nagrinėjama atvejais greičiau jau gali būti kitos kilmės. Be to, veiksmažodžių galūnėje *-mai* po lūpinio beveik visada yra *-ai* (o ne *-u!*). Netgi jeigu šitos galūnės ir nelaikytume paveldėta, tai vis tiek, turint galvoje vėlyvą kitimą *-ai* > *-u*, išlikimas čia po lūpinio priebalsio *-ai* vargu ar paaiškinamas. Taigi jau tik šis atvejis vargu ar leidžia naud. *stesmu* kildinti iš **stesmai* (ir, žinoma, iš **stesmāi* < **stesmōi*). Dėl viso to vargu ar galima pateikti vienareikšmį vienskaitos naudininko su *-u*, dgs. vard. *malnijkiku*,rieveiksmių tipo su *-u* (*laimisku*) ir vns. 2 a. (?) *islāiku* formų aiškinimą (10 p. ir t.). Gal kartais ir galėjo atskirose prūsų tarmėse *-ai* vienkalsėti į *-ā* (toks reiškinys būdingas lietuvių žemaičių tarmei), bet po gomurinių ir po lūpinių priebalsių greičiau jau lauktume raidos *-ai* > *-ā* > *-ū*, o ne *-ai* > *-ui* > *-u*. Tačiau įrodyti, kad *-ai* > *-ā* > *-ū* po gomurinių ir lūpinių priebalsių prūsų kalboje taip pat vargu ar galima, kadangi aiškių tokio pakitimo pavyzdžių, tur būt, nėra, o žodžio viduryje tuo atveju, jei *-ai* suvienbalsėja, po lūpinio jis vis tiek nevirsta į *-ū* (plg. *moasis* E. „Blasebaly“ : liet. *maišas*).

V. Šmido studija kupina originalių idėjų, skatinančių toliau tyrinėti nagrinėjamus klausimus, verčiančių galvoti ir ieškoti kelių tam ar kitam neaiškiam klausimui spręsti. Jeigu vienu ar kitu klausimu autoriaus nuomonė ir gali būti ginčytina, tai priklauso daugiausia nuo to, kad čia nagrinėjamos labai painios ir sudėtingos problemos, kad ir pats klausimas neretai vargu ar gali būti išspręstas vienaip. Ta pačia proga negalima nesuminėti ir keleto kitų V. Šmido darbų, įnešančių daug ką nauja į mokslą⁴. Kaip matyti iš recenzuojamos studijos pratarmės, V. Šmidas tyrinėja baltų kalbų vietą indoeuropiečių kalbų sistemoje. Kiekvienas besidomįs baltų kalbomis nekantriai lauks naujų jo darbų.

J. Kazlauskas

Biblia litewska Chylińskiego. Nowy Testament. Tom III—indeks.
Wydał Czesław Kudzinowski. Poznań, 1964, VIII+169 p.

1958 m. lenkų kalbininkai Č. Kudzinovskis ir J. Otremskis iš Britų Muziejuje esančio B. Chilinskio rankraščio paskelbė „Naujojo testamento“ vertimą. Visas leidinys—jo turi būti 3 tomai—dar nėra baigtas. Kol kas nepasirodė pats svarbiausias—pirmasis—tomas su rankraščio fotokopija. Dėl to dar negalima įvertinti ir antrojo tomo—spausdinto teksto, nors atrodo, kad jis paruoštas sumaniai ir kruopščiai. Leidinys nusipelno didelio baltistų dėmesio, nes Chilinskio vertimas yra stambus XVII a. vidurio lietuvių raštijos paminklas. Kadangi yra

⁴ Žr. W. P. Schmid, Lit. *klāusti* und das aind. Futurum, IF LXVII 1962; Zu Simon Grunau's Vaterunser, IF LXVII 1962, Baltische Beiträge, IF LXVIII 1963.